

İslam Tasavvuf Kültüründe Mûsiki Âdâbı

ARİF DEMİR

Özet

İnsanoğlunun yaratılışına en uygun İslam dinidir. İslam, insanın doğuştan getirdiği maddi-manevi kabiliyetlerin hiçbirini reddetmemektedir. Aksine insandaki ruhî ve bedenî kabiliyetlerin geliştirilmesini isterken, bunların yerli yerinde kullanılmasını ve kötü amaçlarla kullanılmasını da tavsiye etmektedir.

Mûsikî dinlemek fitri bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç meşrû daire içerisinde kaliteli dinleme imkânlarının sağlanması ile ancak yerine getirilebilir. Bunun için de dinleyicilerin bilinçli bir dinleme âdâbına sahip olmaları gerekmektedir. Mûsikîyi ve onun içerdiği mesajları daha iyi anlayıp tanımanın en etkili yöntemi; onu usûlüne uygun dinlemektir.

Usûlsüz vusûl olmaz, diyen mutasavvıflara göre, insanın Allah'a yaklaşmasına vesile olan ve onun ruhuna huzur ve huşû veren mûsikînin kendine has kuralları vardır. Bu kurallara uyulmadan yapılan mûsikî icrâsının dinleyenlere fayda yerine zarar getireceği hususunda mutasavvıflar hemfikirdirler. Bu makâlede; mûsikînin zaman, mekan ve dinleyiciler açısından kuralları ayrı ayrı ele alınmış ve meşhur bazı mutasavvıfların bu konudaki söz ve tavırları ile konu desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mûsikî, mutasavvıf, zaman, mekan, dinleyiciler

Abstract:

The Rules of Music in Islamic Sufism Culture

Islam is the religion of the great creation of human beings. İslam, brought by the human innate any of the material and moral capabilities doesn't reject. In contrast to the development of human capabilities, development evil purposes and recommends the use of features doesn't recommend.

Listening music is an intrinsic need. And this need can be met only providing necessary qualification for all. For this, the audience should have a conscious listening etiquette. The unique and effective way of listening to and benefitting from music is to pay attention to it the framework of its style.

“There is no arrival without methodology” say sufis and follow that music which is a means for closing to God has its own principles. And they agreed on the idea that without these principles music can do but harm. In this article; music’s time, space, the audience were treated seperately in terms of rules and some famous Sufis with the subject matter of speech and actions are supported.

Key Words: Music, sufi, time, space, listeners

GİRİŞ

Mûsikî nağmelerinin insan ruh ve fitratı üzerinde derin tesirler bırakması, ilk devirlerden beri bilinen bir gerçektir. Nitekim bazı nağmeler insanları ağlatmışken bazıları ise neşelendirip harekete geçirmiştir. Bir takım dinleyiciler mûsikînin etkisine kapılarak, düşünce ve duyguların doruğa ulaşması neticesi kendilerin tutamayarak cezbe ve vecd halleri yaşamışlar, neticede vücudun bir takım uzuvlarını harekete geçiren sallanma ve raks türü ritmik ve melodik figürler ortaya koymuşlardır. Güzel manzaralı tabiat, su sesleri, yağmur, rüzgar sesi ve birtakım hayvanların çıkarmış olduğu güzel sesler de mûsikînin yanısıra insan ruhuna tesir edip, insan tabiatını etkilemektedir. Konu ile alakalı Gazâlî’nin; “Bahar ve yeşilliğin, ud ve evtâr’ın (keman) kendisini harekete geçirmediği kimsenin mizacı bozuktur, bu zât tedavisi imkansız bir ruh hastasıdır;” şeklindeki değerlendirmesi oldukça isabetli ve yerinde bir değerlendirmedir.¹

Bütün dinler, mûsikîye lâyük olduğu değeri vermişlerdir. Özellikle İslâm dinî yaratılıştan gelen kâbiliyetlerin ve huyların en mükemmel bir tarzda geliştirilmesini ve hayata geçirilmesini tavsiye etmektedir. Ancak bu tavsiyeleri yaparken onların ölçülü ve yerinde kullanılmalarını arzu etmekte, istismar edilip kötüye kullanılmalarını ise reddetmektedir. Buna göre kişinin beşeri ve şehevî arzularına hitap eden ve Allah’ı zikirden alıkoyan şekliyle mûsikî kötülenmiş ve tasvib edilmemiştir. Aksine dinleyeni ulvî duygu ve düşüncelere sevkeden ilâhî, kasîde, türkû, şarkı, marş gibi müzik türleri de tavsiye edilmiştir.

İslam Tasavvuf Kültüründe Mûsikî

“Kur’an-ı seslerinizle süsleyiniz”, şeklindeki sözleriyle Hz. peygamber,² Kur’an’ın en güzel şekilde okunmasını istemiş ve güzel sesle Kur’an okuyan-

1 Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmiddîn*, Tercüme: Ahmet Serdaraoğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1985, *İhyâ-u Ulûmi’-d-Din*, C. II., s.688.

2 Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahih-u Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân*, Neşreden: Muhammed Fuad Abdalbaki, Mısır 1955, C. I, s. 388.

ları da taltif etmiştir. Yine sesinin güzelliği ile tanınmış meşhur sahabilerden biri olan Ebu Musa el Eş'âri'yi bir gece Kur'an-ı Kerim okurken Hz. Peygamber dinlemiş ve ona : “*Ey Musa, sana Dâvud (a.s.)'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiş*”,³ diyerek onu yüceltmıştır.

“*Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzeli sever*” hadîsi,⁴ bizzat kendisi güzel olan Allah'ın güzelliği sevmesi ve kullarının da güzel olmasını ve güzeli sevmelerini istemesi anlamlarına gelmektedir. İnsanın kendi fitratında mevcut bulunan güzele ve güzel sese alâka duyma kabiliyetinin dinî teşvik ve telkinlerle birleşmesi, tasavvuf mûsikîsinin ortaya çıkmasında en büyük etken olmuştur.⁵

Mutasavvıflar, güzel ses ile Kur'an'ın güzelliklerinin birleşerek ulvî duyguların oluşmasını anlatan bu hadîsleri mûsikî anlayış ve uğraşlarının temeli ve en gerçekçi delili saymışlardır. Çünkü Kur'ân'ın anlam ve uslûp güzelliğine Hz. Dâvud (a.s.)'un güzel nağmeleri eklenmiş, böylece din ve estetik zevkler birleştirilmiştir. Bu düşünce, Tasavvuf mûsikîsinin doğuşunu ve yayılmasını sağlayan etkenlerin en önemlilerinden sayılmaktadır.

Her konuda olduğu gibi, mûsikî hususunda da mutasavvıflar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i örnek almışlardır. Gerek Kur'ân ve gerekse hâdislerde, mûsikînin net bir şekilde yasaklanmamış ve bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) çeşitli zamanlarda mûsikînin kullanılmasına müsaade etmiştir. Çünkü, yaşamı boyunca daima güzel olan her şeyi sevmiş ve güzelliği tavsiye etmiş olan Hz. Peygamber, insan yaratılış ve özelliklerini çok iyi bilen bir peygamberdir. Allah tarafından insanların ruh ve bedenlerine yerleştirilen mûsikî mutasavvıflara göre insan ruhunun gıdasıdır. Ancak her ferdin fitratına hâl ve yaşantısına, bunlara ilaveten niyet ve ameline göre mûsikî seviyelerinin olduğu da ayrıca mutasavvıflarca beyan edilmiştir. Bu nedenle mûsikî; bazıları için devâ iken, bazıları için ise zararlı bir uğraş olabilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından iki asır sonra, III. asrın başlarında tasavvufî hayat ile birlikte Tasavvuf mûsikîsi de ortaya çıkmıştır. Önceleri basit ilâhilerin ve tasavvufî şiirlerin melodi ile okunmasından ibaret olan Ta-

3 Ebu'l Hüseyin Müslim b. El- Haccâc Müslim, *Sahih'u Müslim, Kitabul İmân*, Neşreden: Muhammed Fuad Abdulbaki, Mısır 1955, C.I., s. 546.

4 Müslim, *a.g.e., Sahih'u Müslim Kitab'ul İmân*, C.I, s. 93.

5 Arif Demir, *İslam Tasavvuf Kültüründe Mûsikî Âdâbı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 18.

savvuf mûsikîsinin zikir ve mûsikî meclislerine daha sonraki dönemlerde ney, kudüm gibi mûsikî aletleri de eklemiştir.⁶

İlk yıllarda mûsikî ve raks en ağır şeklide tenkit edilmesine mukabil daha sonraki zamanlarda bazı tarikatler, taraftar ve müntesiblerini mûsikî ile kendi sistemine çekmeye başlamışlardır. Bir müddet sonra ise mûsikî, tarikatların ayinlerinin ayrılmaz bir parçası olarak tasavvufî hayatta yerini almıştır. Tasavvuf mûsikîsinin ortaya çıktığı ilk asırdan itibaren var olan mûsikî, en çok da mevlevîlik tarikatında kendine yer edinmiştir. Çünkü mevlevîlik denince ilk akla gelen şey *semâ*'dır. Mevlevîlerin zikir ayininin ismi *semâ*'dır. *Semâ*, Türk-İslam Tasavvuf kültürünün önemli bir parçası olup Hz. Mevlâna (1207-1273)'nın ilhâmıyla oluşmuş ve gelişmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki Hz. Mevlânâ'nın yaptığı şey, daha önceleri birtakım mutasavvıfların çeşitli şekillerde ifade ettiği fikir ve inançları kendine özgü bir üslub ile ifade etmekten ibarettir.

Mutasavvıfların büyük çoğunluğu tarafından rağbet gören mûsikî, zamanla Melamîlik ve Nakşîlik gibi bazı tarikatlerin çeşitli tenkidleri ile de karşı karşıya kalmıştır.⁷ Bu dönemde yine mûsikî konusunda fakihlerle mutasavvıflar arasında ihtilaflar yaşansa da esasında bu tartışmalar; mûsikînin helâlligi yada haramlığı konusunda olmayıp, mûsikînin insanı Allah'a yaklaştıran, nefsi terbiye eden ve insanı ilâhî sırlara âşina kılıcı bir özelliğe sahip olup olmaması konusunda yaşanmıştır. Mutasavvıflar mûsikînin bütün hususiyetlerini kabul edip müdafaa ederken fâkih ve muhaddisler ise reddetmişlerdir.⁸

İslâm Tasavvuf Kültüründe Âdâb

Âdâb kelimesi Arapça olup kaide, erkan ve edebler manasına gelmektedir.⁹ Edeb kelimesini çoğulu olan âdâb; yapılması gereken kurallar, görgü esasları gibi manaları ihtiva eder. Sûfilerin uymak zorunda oldukları görgü kurallarına *âdâb-ı sûfiye*, *âdâb-ı tarikat*, *âdâb*, ve *erkan* gibi isimler verilmiştir.¹⁰ İslâm

6 Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Musiki ve Semâ*, Dergah Yayınları, Bursa 1992, s. 223.

7 Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 223.

8 Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 219.

9 Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı-Halil Çeltik, "Türk Edebiyatında Mîyâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravi'nin Hürde-i Tarikat'ı", *Tasavvuf (İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi)*, Yıl: 1, Sayı: 3, Nisan 2000, s. 45.

10 Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997, s. 83.

Tasavvuf tarihinde konu ile ilgili pek çok eser yazılmış olup, bunlar *adâb-ı tarikat*, *mi'yâr-ı tarikat*¹¹ şeklinde isimlendirilmişlerdir.

“Edeblere riayet etmeyen, sünnetlere riayet etmeyi kaçırır, sünnetlere uymayı kaçırır farzları ve vacibleri gereği gibi yapmaktan uzaklaşır. Bu da kişinin imanını kaybetmesine sebebiyet verir.”¹² Yine, “usûlsüz vûsûl olmaz” diyen sûfîler, hak yolcusunun doğru yolda ilerlemesini, usûle riayet etmek şartına bağlamışlardır.¹³

Mutasavvıf âlimlere göre, halkın âdâb konusunda birbirinden farklı dereceleri vardır.¹⁴ Sûfîler, toplumsal hayatlarında önem verdikleri, zikir, biat, vird, kıyafet, insan ve eşyaya karşı davranış kuralları konusunda Kur’ân’da bildirilen veya Hz. Peygamber tarafından uygulanan usûlleri esas almışlardır. Bu esaslara ise zamanla tevhid düşüncesine uygun olarak doğrudan veya sembolik anlamlar da yüklemişlerdir. Bu çerçevede Mevlevîlerin semâ’ı, Bektaşîlerin semâhı, Halvetîlerin âyin veya deverânlarında sergiledikleri şekiller, tevhid düşüncesinin sembolik birer anlatımından ibarettir.¹⁵

Sûfîlerin toplum içindeki uygulamalarıyla ilgili hususlar, *âdâb-ı sûfiye*, *tarikat-nâme*, *bürde-i tarikat*, ya da *mi'yâr-ı tarikat* gibi isimlerle yazılan eserlerde anlatılmıştır. Bu konular *Âdâbu'l-Mürîdin*, *İrşadü'l-Mürîdin*, *Âdâbu's-Seniyye*, *Dürretü'r-Esrâr* ve *Kenzü'l-Feyz* gibi müstakil kitaplarda işlenmiştir.¹⁶ Yine âdâb konusu, tasavvuf klasikleri kabul edilen *Risâle-i Kuşeyri*¹⁷, *Keşfü'l-Mahcub*¹⁸, *el-luma*,¹⁹ *Cevami'ü-Adâbi's-Sûfiye*,²⁰ *Avârifu'l-*

11 Mi'yâr-ı Tarikat: İslâm Tasaavvufunda insanı Allah'a ulaştırır manevi yolun erkan veya adâbı anlamındadır. Bkz. Kurnaz- Tatçı- Çeltik, *a.g.m.*, s. 45.

12 Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 45.

13 Kurnaz-Tatçı-Çeltik, *a.g.m.*, s. 44.

14 Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' fi'l-Tasavvuf*, Tercüme: H. Kâmil Yılmaz, İstanbul 1996, s. 268.

15 Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 205.

16 Kurnaz-Tatçı-Çeltik, *a.g.m.*, s. 45

17 Abdülkerim Kuseyri, *Kuseyri Risâlesi*, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.

18 Ali b. Osman Cüllâbi Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcub*, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.

19 Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' fi'l- Tasavvuf*, Tercüme: H. Kamil Yılmaz, İstanbul 1996.

20 Ebu Abdurrahman Sülemî, *Risâletü'l-Melâmetiyye*, Tercüme: Süleyman Ateş, Ankara 1981.

*Meârif*²¹, *Taaruf*²² gibi eserlerin bünyesinde belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak ele alınmaktadır.²³

MÛSİKÎ ÂDÂBI

Tasavvufun kurucularından sayılan Zü'n-Nûn Mısrî'nin (v. M.859) kendisinden sonra gelen mutasavvıflara örnek oluşturması bakımından mûsikî hakkındaki görüşleri önemlidir. O'na göre semâ', Hakk'tan gelen bir manadır. Kalbleri zorlamak ve Hakk'a sevk etmek için gelmiştir. Hakk ile dinleyen hakikat derecesine çıkar, nefsanîyetle dinleyen ise zındılaşır.²⁴ Mûsikî çevrelerince çok tekrar edilen "*mûsikî müminin imanını, kafirin küfrünü artırır,*" sözünün menşei Zü'n-Nûn'un bu görüşünden kaynaklanmaktadır.

Mûsikînin insan ruhunu coşturan ve onu vecde getiren bir özelliğe sahip olduğunu, başta Gazâlî, Serrac et-Tûsî olmak üzere pek çok mutasavvıf ve alim ileri sürmüştür. Mûsikînin bu özelliğini bilen pekçok mutasavvıf, çeşitli vesilelerle icrâ edilen mûsikî ayinlerinden en üst düzeyde verim alma yolunda çabalar sarfetmişlerdir. Nasıl ki en basit program ve etkinliklerin yapılmasında baştan sonra birtakım kural ve esaslar varsa, aynı şekilde insan ruhunu gıdası olan mûsikînin ve onun icrâsının da elbetteki birtakım kural, adâbları olması gerekmektedir. Örneğin, mutasavvıfların büyüklerinden olan Cüneyd-i Bağdadi'ye göre mûsikî icrâsı için üç şart gerekmektedir:

1) Zaman, 2) Mekan, 3) İhvan.²⁵

Cüneyd-i Bağdadi'ye göre nerede, ne zaman ve kimlerle mûsikî icrâ etmek gerektiği çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Aksi halde mûsikî icrâsından ne icrâcılar ne de dinleyenler zevk alabileceklerdir. Anlatıldığına göre bir gün Cüneyd-i Bağdadi semâ'ı terketmişti. Kendisine; "*Eskiden mûsikî icrâ ederdin, şimdi neden yapmıyorsun*", diye sorulunca; "*Kimden semâ' dinleyeyim?*" diye sormuş. "*Kendi kendinden dinle*", denildiği zaman da; "*Fakat kiminle*" diye cevap vermiştir.²⁶

21 Şihâbuddîn Ebu Abdullah, Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Amunûyâ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, Tercüme: Dr.Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, Ankara 1999.

22 Ebu Bekir Muhammed Kelabâzi, *Taaruf li Mezhebi Ehli'l-Tasavvuf*, Tercüme: Süleyman Uluğdağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.

23 Demir, *İslam Tasavvuf Kültüründe Mûsikî Dinleme Adâbi*, s. 14.

24 Serrâc et-Tûsî, *a.g.e.*, s. 271.

25 Serrâc et-Tusi, *a.g.e.*, s. 265.

26 Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 238.

Bu sözlerden semâ' yaparken zaman, mekan ve dinleyici seçiminin ne denli hassas olduğu açıkça vurgulanmaktadır. Yine mutasavvıflardan pek çoğu, mûsikî icrâsına başlamadan önce Kur'ân okumayı ve okutmayı hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Bugün ülkemizde başta mevlevî ayinleri olmak üzere diğer birtakım tarikatlerde mûsikî icrâsı öncesi ve sonrası Kur'ân'ı Kerim okunması mutasavvıflarca gerekli görülmektedir.

İsmâil Ankaravî'ye göre mûsikîye başlamanın en büyük edeblerinden biri, halis niyettir. O'na göre mûsikî icrâsına ve onu dinlemeye teşvik eden unsurun ilâhi olması gerekir. Yani Allah rızası ve Peygamber aşkı niyetiyle yapılan mûsikî, dinî bir fayda sağlamakta olup mûsikî ile uğraşanların Allah'a yaklaşmalarına vesile olmaktadır. Böylelikle iyi niyet ve halis duygularla yapılan mûsikî icrâsı mutasavvıflarca meşrû kabul edilmektedir.²⁷

Mûsikî dinleme ve icrâsına başlamanın şartlarından bir başkasını ise mutasavvıfların büyüklerinden sayılan Abdurrahman Sülemî şöyle açıklamaktadır:

*“Büyüklerimden işittiğime göre; mûsikîye başlayan kimsenin kalbi canlı ve nefsi ölü olmalıdır. Kimin nefsi diri, kalbi ölü ise o insanın mûsikîye dahil olması haramdır.”*²⁸ Bir çok mutasavvıfa göre kalbin ölmesinin sebebi, kişinin gönlünü dua ile süsleyememesinden kaynaklanmaktadır.

1- Mûsikînin Yapıldığı Mekân ve Âdâbı:

Mûsikîden bahseden kaynaklar, ayrıca mûsikînin adâb ve erkanından da bahsetmişlerdir. Bunların başında mutasavvıfların alimlerinden olan İmam-ı Gazâlî ve Sühreverdî gelmektedir.

Mutasavvıfların ekserine göre, mûsikî yapılan yerin özenle seçilmesi ve mekanla ilgili bir takım şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Mûsikî yapılacak yerin beğenilmeyen bir muhitte ya da uygunsuz ortamlarda olması dinleyiciler açısından gerekli neticeyi vermeyecektir.²⁹ Mûsikî icrâ edilecek mekanın temiz, göze hitap etmesi, dar ve basık olmaması gerekmektedir. Ayrıca ortamın güzel kokulu olması mekanın diğer âdâb ve erkanlarından sayılmaktadır. Zira dinleyicilerin kalb ve gönüllerinin huzura kavuşması

27 Bayram Akdoğan, *İsmâil-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ' Adlı Eserine Göre Mûsikî Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s. 67.

28 Akdoğan, *İsmail Ankaravî...*, s. 114.

29 Hucvîrî, *a.g.e.*, s. 573.

yapılan mûsikînin istenilen neticeye elde etmesi açısından bu şartlar gerekli görülmektedir.³⁰ Yine mûsikî icrâ edilen yerde azami verimin alınmasında en büyük etken, bir pîrin ya da önderin bulunmasıdır.

Cami ve tekke mûsikîsine ait dinî eserler genelde cami ve tekkelerde icrâ edilmiştir. Özellikle tekkeler, dinî mûsikî başta olmak üzere, her türlü müziğin rahatça icrâ edilip dinlenildiği, çalgı öğreniminin yapıldığı, mûsikî meraklılarının mûsikî öğrenerek müzisyen olarak yetiştiği en önemli mekanlardandır. Âsitâneler, bîmârhâneler ve dâruşşifa gibi mekanlar da mûsikînin icrâ edildiği en önemli yerlerin başında gelmektedir.

Başta mevlevî dergahları olmak üzere, birçok dergâh tekke ve zâviyenin yıllarca konservatuvar görevi görerek mûsikînin öğrenimi ve yayılışında önemli rolleri üstlendiği bilinen bir gerçektir. Örneğin İsmail Dede Efendi Yenikapı Mevlevîhanesi'nden yetişmiş en önemli bestekarlarından biridir. 17. yüzyıl başlarından itibaren Mevlevîhaneler; hem dînî hem de dindışı mûsikî öğretim halkalarının, meşk zincirlerinin oluştuğu önemli mekanların başında gelmektedir.³¹

Halvetîye, Gülşeniye, Kâdiriye, Cerrâhiye, Bektâşiye gibi zikir ile birlikte mûsikînin önem kazandığı diğer bazı tarikatlarda da yalnızca dinî değil, her türlü mûsikînin meşkedildiğine dair güçlü belgeler elde mevcuttur.

Cami ve tekkelerin dışında saraylar da, mûsikî icrâ edilip dinlenildiği önemli mekanlardan biridir. 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren saraylar, sistematik olarak mûsikî âdâbına riayet edilerek icrâ ve dinletilerin yapıldığı mekanların en önemlilerinden sayılmaktadır.³² Aslında amaç mûsikî icrâsı olunca bu işe gönül veren insanların bir araya geldiği her yer mûsikî mekanıdır. Bunun içindir ki kahvehâneler, konaklar ve birtakım özel işyeri ve evler asırlarca âdâba uygun olarak mûsikî icrâsı ve dinletisinin yapıldığı mekanlar olmuştur. Bu durum ayrıca mûsikîyi dinleme ve icrâ etme geleneğinin aydın-halk, havas-avâm, müslim-gayri müslim dînî mûsikî-dindışı mûsikî gibi ayrımlarla bir ilgisi olmadığını da göstermektedir. Yine mûsikîmizin âdâb ve erkana ria-

30 Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed Gazâlî, *Kimya'yı Saadet*, Tercüme: Ahmet Faruk Meyan, Bedir Yayınları, İstanbul 1981, s. 340.

31 Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Müsikî Antolojisi-Dinî Eserler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. II., İstanbul 1943, s. 268.

32 Cem Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 49.

yetle gelişip yayıldığı şehirlerin başında ise İstanbul başta olmak üzere Bursa, Edirne, gibi belli başlı merkezler gelmektedir.

Günümüzde müsikî etkinliklerinin özellikle icrâ ve dinletilerinin yapıldığı yerler bir hayli çoğalmıştır. Bunların başında büyük kentlerimizdeki konservatuvarlar, üniversitelerin salonları, özellikle büyük şehirlerde yeni yeni düzenlenen eski tarihi köşkler, spor salonları, festival alanları ve açık hava mekanları usulüne uygun olarak müsikînin icrâ edildiği önemli yerlerdendir.

Mûsikî icrâ ve dinletisinin mekânı hususunda uyulması gereken bazı kurallar şunlardır:

a- Mûsikî icrâ edilen mekân göze ve gönüllere hitap edecek şekilde güzel olmalıdır.

b- Loş ve karanlık olup aydınlatılması yeterince yapılamayan yerlerde müsikî icrâ edilmemelidir.

c- Çirkin boyalı ve manzaralı mekânlarda müsikî icrâ edilmemelidir.

d- Sokak ve cadde kenarları gibi trafik gürültüsünün yoğun olduğu mekânlarda müsikî icrâ edilmemelidir.

e- Şehvetleri kalblerini sarmış gafil insanların bulunduğu mekânlarda müsikî icrâ edilmemelidir.

2- Mûsikînin Yapıldığı Zaman ve Âdâbı:

Yapılan müsikî icrâsından en azami verimin alınmasında uygun olan mekanın gerekliliği yanında, uygun zamanın gerekliliği hususunda mutasavvıflar hemfikirdirler. Onlara göre müsikî icrâsı ve dinlenilmesi için uygun olan zamanlar vardır. Bu zamanların dışında kalan zamanlardaki müsikî icrâsı ve dinletisinin faydasından çok zarar sağlayacağı muhakkaktır. Çünkü insan fitratı günün her saatinde müsikî icrâsı ve dinletisine müsait olmayabilir. Örneğin uyku saatlerinde icrâ edilen müsikî, iş ve seyahat dönüşü ya da çok sıcak ve çok soğuk zamanlarda yapılan müsikînin etkisi elbetteki olumsuz olacaktır. Bunun içindir ki mutasavvıflar, her istenilen vakitte icrânın ve dinletinin olmayacağını, yapılan işten en üst verimi elde etmek için en uygun olan gün ve saatin belirlenmesinin esas olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu vesileyle bir çok tarikat ve topluluklar kendilerine bir takım özel zamanlar, günler belirlemişler ve bu günlerin dışında kalan zamanlarda müsikî icrâsı yapmamışlardır. Bazı tarikatler, müsikî icrâsı için ayırdıkları özel günlere *âyîn günü*, *mukâbele günü*, *niyâz âyini*, *şeb-i arûs* gibi isimler vermişlerdir.

Genel olarak mûsikînin yapıldığı güne mutasavvıflar *mukâbele günü* adını vermişlerdir. Bu özel günlerde mûsikîye gönül vermiş bütün insanlar toplanır ve bütün kin, düşmanlık gibi kötü huylardan arınarak birbirlerinin karşısına aynaya bakar vaziyette otururlar. Böylece topluluk birbirlerini yüzlerini tam bir cepheyle görürler. Mutasavvıflarca bu şekilde oturmuş cennetliklere ait bir oturma biçimi olup şu ayette karşılığını bulmaktadır:

“Biz onların kalplerindeki kını çıkardık. Kardeşler olarak sevinç içinde karşılıklı koltuklarla otururlar.”³³

Mukabelede esas olan yüzyüze gelecek şekilde oturmaktır. “Mümin müminin aynasıdır.” hakikatine göre kalb kalbe karşı sanki aynaya bakıyormuş gibi kardeşin kardeşe bakması gerekir. Mutasavvıflara göre mukâbele halis niyetle yapılırsa bu mukâbele ahirete dönüşü ve ahiret hallerini ifade eder.³⁴

Yapılan mûsikî icrâsı ve dinletisinden en üst verimi almada en uygun olan zamanın seçiminin yanında bu zamanlarda kullanılan mûsikî makamlarının da uygun olması gerekmektedir. Örneğin câmi mûsikîsi formu olan ezânın her vakti, belli bazı mûsikî makamları ile okunmaktadır. Buna göre; Sabah ezânı saba makamında, öğle ezânı uşşâk makamında, ikinci ezânı hicâz makamında, akşam ezânı segâh makamında, yatsı ezânı ise hicâz ya da rast makamında okunmaktadır.³⁵

Mûsikî icrâ ve dinletisinin zamanı hususunda gerekli bazı şartlar şunlardır:

a- Mûsikî icrâsı istenilen her vakitte yapılmayıp en uygun olan zamanın seçilmesi gerekir.

b- Dinleyicilerin aç ve susuz olduğu ya da yemek yedikleri esnada mûsikî icrâsı yapılmamalıdır.

c- İnsanların öfkeli, kızgın, kırgınlık ve husumet gibi maddi ve manevi huzursuzluğun insanı etkilediği zamanlar da mûsikî icrâsı yapılmamalıdır.

d- Özellikle iş ve uzun seyahat sonrası yorgunluk halinde ya da dinlenilmesi gereken uyku saatlerinde mûsikî icrâ edilmemelidir.

e- İbadet saatlerinde mûsikî icrâsı yapılmamalıdır.

33 Hicr Sûresi, 15/47.

34 Şelçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*; M.Ü.İ. F. Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 364.

35 Kalender, *İmam Hatip Liseleri İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Dinî Mûsikî I*, Kalem Yayınları, Ankara 1996. s. 57.

3- Mûsikî İcrâcıları ve Âdâbı:

Mûsikî toplantılarından arzu edilen en üst derecede verimi alabilmede, mûsikî öncesi yerine getirilmesi gereken kuralların yanında mûsikî esnasında da uyulması gereken âdâb ve kurallar vardır. Bu kurallar sayesinde ki ulaşılmak istenen netice hasıl olmaktadır. Mutasavvıflara göre, mûsikî icrâcıların olgun, bilgili ve muhterem kişilerden olmasının yanısıra, kalblerinin lüzumsuz bilgilerden arındırılmış olmaları gerekmektedir. Bunların dışında icrâcıların mûsikîden en üst düzeyde verim alabilmesi için yaptıkları işi hafife almamaları ve yeteri kadar hazırlanmaları gerekmektedir. Mûsikî başladığında icrâcıların elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışması, mûsikî eserlerini güzel bir şekilde okumaya özen göstermeleri gerekmektedir. Bütün bunlara ilaveten icrâcî işinin hakkını verdiğinde de tebrik ve takdirlerin ifade edilmesi gerekmektedir. Musikî icrâ eden kimseye herhangi bir kusurundan dolayı da husumet beslenmemeli, icrâ sırasında moral bozukluğuna meydan verilebilecek söz ve tavırlardan sakınılmalıdır.³⁶

Ankaravî'ye göre, mûsikî icrâsını belli şartları haiz olanlar yapabilirler. Mûsikî'yi farz ve vacibleri yerine getirenler ve tarikat âdâbına noksansız uyan, dünya hevesinden kopmuş, Allah'tan başka herşeyden gönlünü sıyrabilmiş topluluk icrâ eder. Aksi halde seviyesi düşük, ahlâken bozuk, kötü huy sahiplerinin ve kalbini Allah'tan başka şeylere bağlamış olan topluluğun mûsikî ile uğraşmaları uygun değildir. Ankaravî'nin tabiriyle eteği bir yere takılı olan insanların mûsikî icrâ etmeleri ve raks etmeleri uygun değildir.³⁷

Mutasavvıflar tasavvufun teşekkül ettiği ilk yıllarda, adına *kavvâl* denilen, sohbet meclislerinde ilâhî söylemek için özellikle toplantılara getirilen kimselerden (ilâhîci, mugânnî) faydalanmışlardır. *Kavvâl* denilen kimseler sadece ilâhî söylemeyi bazı zamanlarda da şiir okudukları bilinmektedir. Bu kimselerin sesleri güzel, elbiseleri temiz ve gösterişlidir. Kavvâlların mûsikî ve makam bilgisine de ayrıca sahip olmaları gerekmektedir. Böylece günlük hayatta Kur'an okuyanların meclislerinin yanısıra bir de kavvâllar ortaya çıkmıştır. Zamanla ilâhî okuma meclisleri denilen bu mekanlara daha sonraki yıllarda ney, kudüm vb. mûsikî aletleri girmiş, böylelikle mutasavvıflar icrâ ettikleri ve dinledikleri mûsikîyi en üst düzeyde icrâ eder hale gelmişlerdir.³⁸

36 Hucvîrî, *a.g.e.*, s. 575.

37 Akdoğan, *Ismail Ankaravî...*, s. 67.

38 Uludağ, *İslâma Göre Mûsikî ve Semâ'*, s. 232.

Mûsikî müelliflerine göre, seslendirme esnasında hânende ses kullanmadaki yeteneği ile tüm makam dizilerini seslendirebilmelidir. Çünkü hânende, mûsikî kurallarını iyi bir şekilde uygulama yeteneğine sahip olarak sesini başarılı bir şekilde kullandığında, dinleyiciler büyük zevk ve neşe hissedeceklerdir.³⁹

Mûsikî ses uzmanları, iyi bir hânendenin kendini zorlamaksızın iki oktav nağmelerin tamamını çıkarabileceğini iddia etmektedir. Bu nedenle iyi bir hânende, diyafram yoluyla ses ve nağmeleri daha güzel ve istenilen seviyede çıkartılabileceğini bilmelidir. Bu sayede güçlü bir şekilde çıkan bir çok nağme gırtlakta daha da şekillendirilebilir ve daha da olgunlaşabilir. Böylece yetenekli hânendeler tarafından sesler yerinde yükseltilip alçaltılarak son güzellik verilmeye çalışılmalıdır.⁴⁰

Mutasavvıflara göre, seslendirme esnasında ses ile ritim aynı anda işitilmesi gerekir. Yani hânende ne önden gitmeli ne de geri kalmalıdır. Ayrıca sesin kullanımında aşırılık da cimrilik de yapmamak gerekir. Seslendirmede ses çekici ve alımlı bir biçimde kullanılmalıdır. İnce ve kalın sesler arasında seyir yapacağı için hânende, eseri seslendirirken sesini parçanın durumuna göre ayarlamasını bilmelidir. Yine hânende eseri seslendirme esnasında basit bir dil kullanılmalı, eserin akışını bozacak şekilde değişik harf ve diğer katkılarda bulunmamalıdır.

Mutasavvıflar, icrâ edilen mûsikînin en güzel şekilde ve verimli olmasını isterler. Bu sebeple de mûsikî meclislerinde bulunan sâzendelerin ve hanendelerin kibar, güzel sesli, güzel yüzlü ve görkemli olmaları gerekmektedir.⁴¹

Mutasavvıflar yapılan mûsikî icrâsının dinleyiciler nezdinde ne üst verimi elde etmesinde temel etkenin yapılan mûsikînin kesintisiz olmasını herhangi bir sebeple arada fâsılanın olmamasını isterler. Çünkü herhangi bir sebeple verilen ara, kalben huzur ve itminan bulmuş büyük bir vecd ve cezbe yaşayan dinleyicileri olumsuz etkileyecektir. Konu ile alakalı olarak Ali b. İbrahim el-Husri'nin şu sözleri ne kadar da anlamlıdır.

“Kendisinden mûsikî dinlediğim ayrılmasıyla biten mûsikîyi neyleyeyim. Dinlenen mûsikî devamlı ve kesintisiz olmalıdır. Asıl olan devamlı susuzluk

39 Arif Demir, *Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e Sunulan Anonim Mûsikî Risalesi (Fatih Anonimi)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.139-140.

40 Bkz. Demir, *Osmanlı Padişahı ...*, s. 161-162.

41 Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 368.

ve devamlı içmektir. Ve insan içtikçe susamalıdır. Mûsikî dinlemenin bu derecesine ulaşanlar hiçbir şekilde sabredemezler. Onların içmeleri ve edindikleri faydalar arttıkça kalblerine gelen heyecan ve feyz de artmaktadır.⁴²

Mûsikî icrâcılarının uyması gereken bazı kurallar:

- a- Mûsikî icrâcısı, iyi derecede makam, usûl gibi ileri derecede mûsikî bilgi ve becerisine sahip olmalıdır.
- b- Mûsikî icrâ eden kişini olgun, muhterem ve kalbini faydasız şeylerden temiz tutması gerekmektedir.
- c- Mûsikî icrâ eden kimse eserleri güzel okumaya özen göstermeli ve dinleyicileri hafife almaması gerekmektedir.
- d- Mûsikî icrâcılarının mûsikî sonunda dinleyicilerin isteklerine adil bir şekilde cevap vermeye dikkat etmeleri gerekmektedir.
- e- Mûsikî icrâ eden kimselerin husumet ve kin sahibi olmamaları gerekmektedir.
- f- Mûsikî icrâ eden kimsenin mûsikî kabiliyeti ve sesi, eseri icrâsı için elverişli olması gerekmektedir.
- g- Mûsikî icrâsı esnasında icrâcıları organize edip onları sevk ve idare eden birinin olması gerekmektedir.

4- Mûsikîyi Dinleyen Topluluk ve Dinleme Âdâbı:

Mûsikî icrâsı esnasında, mûsikî icrâcılarının dikkat etmesi gereken kuralların yanında, mecliste bulunan dinleyicilerin de en az mûsikî icrâcıları kadar uyması ve dikkat etmesi gereken kural ve edebler vardır. Her iki gruptan yani gerek icrâcılar ve gerekse dinleyicilerden birinin bile dikkat etmeyeceği, özen göstermeyeceği bir tek kural bile bütün bir ortamın huzur ve sükûnu bozmaya yetebilecek niteliktedir.

Mutasavvıflara göre, mûsikî icrâsına katılan dinleyicilerin bu işe yatkın olmaları ve ehil olmaları gerekmektedir. İlk mutasavvıflar, işinin ehli olanlarla üsûlüne uygun olarak mûsikî icrâ etmişler ve dinlemişlerdir. Çünkü onlar, işin ehli insanlardan ve edeblerine dikkat edilerek dinlenen mûsikî sayesinde ahireti hatırlayarak cenneti arzulamışlar ya da cehennemden sakınmışlardır. Mûsikî toplantılarına katıldıkları için mutasavvıflar ayrıca manevi hallerinin

42 Serrâc et Tûsî, a.g.e., s.272.

ve derecelerinin arttığına da inanmışlardır. Mûsikî ziyafeti için bazı vakitler toplanan mutasavvıflar, diğer zikir ve virdlerini de terketmemişlerdir.

Mutasavvıflara göre, mûsikî icrâsına katılanların tanıdık kimselerden olması, birbirine yabancı olmaması gerekir. Onlara göre dünyaya aşırı derecede sevgi bağlamış olanlar, riya sahibi insanlar, gafil olup lüzumsuz sözlerle meşgul olanlar, sağa-sola bakanlar, hürmetle oturmayanlar, yapılan mûsikî icrâsından istenilen verimi alamazlar. Bu tür icrâ edilen mûsikînin, icrâcılar ve dinleyiciler üzerinde olumsuz tesirler bırakacağı kesindir.⁴³

Gazâlî'ye göre mûsikî, kalbin inceliğini celbeder. Mûsikî dinlemenin faydası pek çok olduğu gibi onun sınırlarının da sınırı yoktur. Ayrıca mûsikî, marifet ve gönül ehli dinleyicilerin ruhlarının gıdasıdır. Çünkü mûsikîde bir rikkat ve incelik vardır. Bunun içindir ki mûsikî, nazik ve olgun karakterli insanlar tarafından icrâ olunur ve dinlenir. Mûsikî'nin inceliğine ancak ve ancak gönül temizliğine erişen insanlar ulaşabilir. Gazâlî'ye göre mûsikî topluluğunun, mûsikî esnasında uyması gereken birtakım kural ve edebler vardır. Buna göre:

Mûsikî icrâcıları ve dinleyicileri edebe riayet edip başını önüne eğip oturmalı, kimseye bakmamalı, başını sallamamalı, yanlış anlamalara gelebilecek hiçbir hareket yapmamalı ve namazda teşehhüde oturur gibi kalbini tamamen Allah-u Teâla'ya vermelidir. Bunların dışında yine dinleyiciler mûsikî esnasında gereksiz kalkmamalı, hareket etmemeli ve kendilerini mûsikî icrâsı boyunca tutmalıdır. Ayrıca mûsikî esnasında oluşabilecek vecd ve galeyân hali yaşayan insana saygı gösterilmeli ve bu hareketinden dolayı tahkir edilmemelidir.⁴⁴

Mûsikî meclisinin manevî atmosferinin devam etmesi ve bozulmaması için mecliste bulunan kimselerin hal ve hareketlerine azami dikkat etmeleri gerekmektedir. Mûsikîyi sevk ve idare eden kişilerin, mûsikî esnasında ortamın havasını olumsuz yönde etkileyecek olan bütün arızaları önceden tespit etmeleri ve bu sıkıntıları gidermeleri gerekmektedir. Örneğin mûsikî topluluğunda mûsikînin zarar verebileceği ya da meclise ilk defa gelip bir takım hal ve hareketleri yadırgayabilecek çocuk ya da mûsikîden anlamayan insanların olması durumunda mûsikîyi sevk ve idare eden şahsın mûsikî icrâsına devam etmesi uygun görülmemektedir. Çünkü böyle bir ortamda ilk kez bulunan insanların

43 Gazâlî, *Kimya'yı Saadet*, s. 340.

44 Gazâlî, *Kimya'yı Saadet*, s. 341.

kazandıklarından çok kaybettikleri görülmektedir. Nitekim Gazâlî mûsikî esnasında icrâdan zarar görebilecek üç sınıf insanı şu şekilde açıklamıştır:

- 1) Bunların en kötüsü, belli bir tarikata intasap etmiş ancak yapılan işlerin zahir taraflarını anlayabilmiş ve mûsikînin genel espirsini anlamayıp haliyle mûsikîden zevk alamayan kimselerdir. Bu tür insanların mûsikî meclisine katılmaları ve mûsikî dinlemeleri abesle iştigalden ibarettir. Çünkü bu tür kimseler oyun ve eğlence insanı olmadıkları için eğlene-memekte ve mûsikîden yeteri derecede faydalanamamaktadır.
- 2) Mûsikîden fayda yerine zarar görebilecek olan ikinci sınıf insan ise, mûsikîden zevk almış fakat beşerî ve şehvî düşünce ve duygulardan henüz tam manasıyla sıyrılamamış olan kimselerdir. Yapılan mûsikî icrâsı bu gibilerin şehvî hislerini tahrik edip manevi tekâmüllerine mani olacağı için bu tür insanların da mûsikîden uzak kalmaları daha doğru olacaktır.
- 3) Mûsikî icrâsından zarar görebilecek üçüncü grup ise diğer iki gruptan makam olarak farklıdır. Çünkü bu kimseler, her türlü şehvi arzularını geride bırakmış, kendinden son derece emin, kalb gözü açık adeta kal-bini Allah sevgisi ile doldurmuş kimselerdir. Böyle kimselerin yaptıkları iş zamanlarını zayi etmekten öteye geçememektedir.⁴⁵

Mutasavvıfların büyüklerinden olan aynı zamanda Sehiyye tarikatının kurucusu olarak da bilinen Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, mûsikîden zarar görebilecek olan üç sınıf insana ilaveten bir dördüncü sınıf daha olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

*“Kalbini dünya sevgisi ve beşerî aşk ile dolduranlarla nefşâni arzularını tatmin etmek isteyenlere mûsikî dinlemek yasaktır. Çünkü bu tip ehl-i dünya insanlar mûsikî toplantılarına ve yapılan mûsikîye adet üzere ilgi gösterip, işin eğlencesinde olan insanlardır. Bir süre sonra bu insanların kalblerinin bozulduğu, ibadetlerinin ihmal edilip aksadığı, dolayısıyla ayaklarının kaydığı görülmektedir. İşte bu insanlar için mûsikî meclisleri, ayakların kayacağı yer olup zayıf kimselerin bundan korunması lazım gelmektedir.”*⁴⁶

45 Gazâlî, *İhya-u Ulûmiddîn*, C. II., s. 745.

46 Gazâlî, *İhya-u Ulûmiddîn*, C. II., s. 745.

Mûsikî icrâsı esnasında mecliste bulunan dinleyicilerin, ortamın huzurunun bozulmaması hususunda gereken bütün gayretleri en azami titizlikle göstermeleri gerekmektedir. Dinleyicilerin mûsikî esnasında olumsuz nitelendirilebilecek hal ve hareketleri kontrol altına almaları, kendilerinde olaşabilecek bağırma-çağırma gibi heyecanlarını da kontrol altına almaları en önemli usûl ve edeblerden sayılmaktadır. Ancak ne var ki insan fitratının en önemli özelliklerinden biri olan cezbe ve vecd hali, bu tür manevi ortamın had safhalara ulaşabileceği mûsikî ortamlarında da pekâla kendinî gösterebilmektedir. Mûsikî meclisinde bulunan dinleyiciler de yapılan mûsikîden etkilenerak farkına varmaksızın bir takım gayri ihtiyârî hal ve hareketlere kendilerini kaptırabilmektedir. Bu tür durumlar az da olsa gerçekleşmekte olup normal karşılanmalıdır. Önemli olan dinleyicilerin bu hal ve hareketlerini riyâkârene bir şekilde yapmamalarıdır.

Nitekim mutasavvıfların büyüklerinden olan Seriyü's-Sakatî, meşru olan vecd hali ile gayri-meşru (suni) vecd'in arasındaki farkı şu cümle ile izah etmiştir:

“Vecd sahibinin feryadının meşrû olmasının şartı, yüzüne vurulduğunda, acısını hissetmeyecek bir derecede olmasıdır.”⁴⁷

Mutasavvıflara göre; mûsikî dinleyen kişinin nefsinin kontrol altına alabilmiş, onun istek ve arzularından kendisini alıkoyabilmiş olması gerekmektedir. Çünkü mûsikî herkesin anlayış ve kapasitesine göre değişmektedir. Mûsikî; nefsiyle rağbet edenin şehvi arzularını tahrik ettiği gibi, ruhun terbiyesi için nefsiyle mücâhede halinde olan kimselerin de rûhâniyetini artırır. Buna göre mutasavvıflar, nefsi ölü, kalbi diri olanlardan başkasının mûsikî icrâ etmemesi ve dinlememesini uygun görmekte idler.⁴⁸

Mûsikî, dinleyicilerin tavır ve düşüncelerine göre farklı farklı hükümler almaktadır. Bu farklı yorum ve hükümlerin kaynağında ise insan fitratındaki farklılık, kapasite ve anlayış çeşitliliği yatmaktadır. Bu yüzden Ebu Nasr es-Serrâc,⁴⁹ Ebu Osman Hîri Bey⁵⁰ gibi mutasavvıflar mûsikî ve dinleyicilerin çeşitliliği hakkında birçok tasnifler ileri sürmüşlerdir. Bu tasniflerin en önemlilerinden Bûndar b. Hüseyin (v. M.964)'e aittir ki o mûsikî ve dinleyicilerini üç kısımda incelemiştir.⁵¹

47 Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 225.

48 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 458.

49 Serrâc et-Tûsî, *a.g.e.*, s. 271.

50 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 460.

51 Kuseyrî, *a.g.e.*, s. 155.

- 1- Mürîdlerin mûsikîsi: Bunlar mûsikî ile ulvi ve şerefli halleri kazanmak isterler. Ancak bu tip insanların fitne ve riyaya düşmesinden endişe edilmektedir.
- 2- Sadıkların mûsikîsi: Bunlar mûsikî sayesinde manevi hallerini arttırmak isterler. Bunun için fitrat ve makamlarına uygun olan mûsikîyi, vakitleri uygun olduğu ölçüde dinlerler.⁵²
- 3- Ariflerin mûsikîsi: Bu kimselerde istikamet sahibi, hal ve makam sahibi oldukları için mûsikîyi sadece Allah için dinlerler. Bu insanların mûsikîleri, içerisinde buldukları manevî hâlin devamı içindir. Mutasavvıfların usûl ve âdâbına uygun olarak mûsikî dinleyenleri genel olarak dört kısımda inceleyebiliriz:

1) Fitrat gereği mûsikî dinleyenler:

Bu tür dinleyiciler mûsikînin sadece beste, ses ve melodi ve terennümden zevk alır ve beşeri olan arzularını böylece tatmin etmiş olurlar. Mutasavvıflar, bu çeşit mûsikî dinleyen insanların dinledikleri mûsikîyi mübah kabul etmişler, ancak bu tür mûsikî dinleyen insanları da en aşağı mertebe olarak görmüşlerdir. Buna göre mûsikî hayatın icabı olup tabiattaki her canlı, yaratılışına göre mûsikîden zevk almaktadır.

2) Anlayarak ve zevk alarak mûsikî dinleyenler:

Bu tür mûsikî dinleyicileri, dinledikleri parçaları anlayarak ve onlardan zevk alarak dinlerler. Yani sadece ses, nağme ve melodilerle yetinmeyip güftelerin manalarını da idrak etmektedirler. Nefsâni ve şehvî arzularına yenik düşen diğer insanlar bu grubu oluştururlar. Bu kimseler mûsikî parçalarının sözlerini kendi hallerine göre yorumlarlar. Bu tür dinleyiciler için mûsikînin tehlikeli olacağını, mutasavvıflar pek çok yerde dile getirmişlerdir.

3) Mürîd ve mübtedî konumunda olan dinleyenler:

Bu çeşit dinleyiciler; mûsikî esnasında dinlediği nağmelerin ve besteli şiirlerin manalarını, tam olarak anlayamayabilirler.⁵³ Başlangıç halinde bulunan mürîdlerin mûsikîsinde tehlikeler mevcuttur. Bu tür dinleyicilerin dinledikleri

52 Kuşeyrî, a.g.e., s. 461.

53 Gazâlî, *İhya-u Ulûmiddîn*, C. II., s. 710.

mûsikîyi iyi ayarlamaları gerekmektedir. Çünkü bu tür mûsikî shehevî ve nefsanî arzuları tahrik eden mûsikîden daha tehlikeli boyutlara ulaşabilmektedir.⁵⁴

4) Bütün hâl ve makamların üstünde olarak mûsikî dinleyenler:

Bu tür dinleyiciler Allah'tan başka her şeyi geriye atmış, hatta nefsinin hal ve muamelelerini de geride bırakarak kendinden geçmiş, müşahede deryasına dalmış ve orada her şeye şaşırıp kalmış kimselerdir. Bunların halleri, Hz. Yusuf'un güzelliği karşısında bütün benlik ve duyarlılıklarını kaybederek ellerindeki bıçaklarla hiç farkına varmadan parmaklarını doğrayan kadınlara benzer.⁵⁵ Bu tür dinleyiciler Allah-u Teâla müstesna olmak üzere kendilerinden, nefislerinden hatta her şeyden vazgeçen kimselerdir.

Tasavvufun kurucularından sayılan Cüneyd-i Bağdâdî ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî gibi büyük mutasavvıfların hayatlarının son zamanlarında mûsikî ve raksı terk etmeleri, bu zevkten daha yüksek zevke vasıl olup bundan müstağni oldukları içindir. Aksi takdirde onlar mûsikîyi asla inkar etmemişlerdir.

Mevleviler ve mûsikînin en çok aleyhinde bulunan bir kimse zannedilen İmam-ı Rabbani de mûsikînin fitrat gereği dinleyenler, mürîd ve mübtedîler için faydalı ve lüzumlu olduğunu, hal ve makam sahipleri için ise lüzumlu olmadığını ifade etmişlerdir.⁵⁶

Mûsikî dinleyicilerin uyması gereken bazı kurallar:

- a- Mûsikî dinleyicileri halis niyet sahibi, kalbleri canlı, nefisler ise ölü olmalıdır.⁵⁷
- b- Mûsikî icrâ ve dinlemeye teşvik eden unsurun ilâhi olması, mûsikî dinleyicilerinin kalplerinde masivaya ve dünyaya ait bir meylin bulunmaması gerekir.⁵⁸
- c- Mûsikî dinleyicileri kendilerinin tahşidat ve reklamlarını öne çıkarmalarının yanısıra bağlı buldukları tarikat, ekol ve ideolojileri bu tür programlara taşımamaları gerekmektedir.

54 Gazâlî, *Ihya-u Ulûmiddîn*, C. II., s. 715.

55 Yusuf Suresi, 12/ 31.

56 İmam-ı Rabbâni Ahmet el Faruk el- Serhendî, *Mektûbât*, C. I-II., İstanbul 1963, s.306.

57 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 460.

58 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 458.

- d- Dinleyicilerin kin, düşmanlık, hile, kibir ve hased gibi kötü hasletlerden de uzak durmaları ve diğer ekol, grup ya da kişilere muhalefet etmemeleri gerekir.
- e- Dinleyicilerin mûsikî öncesi hazırlık esnasında, çalgılar akord edilirken ya da icrâ esnasında yüksek sesle etrafı rahatsız edecek gereksiz şekilde konuşmaları⁵⁹, gülmemeleri ve ağlamamaları gerekmektedir.⁶⁰
- f- Dinleyicilerin sağa sola iltifat etmeden tam bir huzur ve sükûnet içinde olmaları gerekir.
- g- Dinleyiciler mûsikîden anlamalı, hâl ve makamlarına göre anlayış ve kapasitelerine göre zevk alarak mûsikî dinlemeleri gerekir.⁶¹
- h- Mûsikî esnasında dinleyicilerin gösteriş ve riyadan uzak durmaları, mûsikî icrâsı esnasında ciddi, sıdk ve vâkar sahibi olmaya gayret etmeleri gerekmektedir.⁶²
- ı- Dinleyiciler titreme ve aksırma gibi engelleyemedikleri bir hâl başlarına gelmediği sürece mûsikî dinlerken usûlsüz hareket etmemelidirler.
- j- Dinleyiciler mûsikîyi can kulağı ile ibretle dinlemeli⁶³ ve mûsikî esnasında uyumamalıdır.⁶⁴
- k- Dinleyiciler mûsikî esnasında etrafı rahatsız edecek şekilde koku ve parfüm türü şeyler dökmemelidirler.
- l- Dinleyicilerin mûsikî esnasında elbiselerini gereksiz şekilde giyininip çıkarmaları, rahatsız edici jest ve mimiklerden sakınmaları gerekmektedir.
- m- Dinleyiciler herhangi bir şevk, galeyân ve vâridatı temkinle karşılayıp dengelerini kaybetmemeleri, mûsikî esnasında oluşabilecek vecd, cezbe ve galeyân hallerinden mümkün mertebe kaçınmaları gerekmektedir.⁶⁵
- n- Dinleyiciler mûsikî esnasında ya da sonrasında gerçekten cezbe gelen insana yardımcı olmalı, bu insanı mazur görüp onu kınamamalıdır.

59 Serrâc –et Tûsî, *a.g.e.*, s.272.

60 Gazâlî, *İhya-u Ulûmiddîn*, C. II., s. 748.

61 Gazâlî, *İhya-u Ulûmiddîn*, C. II., s.746.

62 Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 253.

63 Kuseyrî, *a.g.e.*, s. 254.

64 Kurnaz-Tatçı-Çeltik, *a.g.m.*, s. 55.

65 Hucvîrî, *a.g.e.*, s. 574.

- o- Dinleyiciler başlarını önüne eğip oturmalı ve etrafi süzmemeli, ellerini ve başlarını gereksiz bir şekilde sallamamalıdır.
- p- Dinleyiciler mûsikî esnasında herhangi bir şey yememeli ve içmemeli, esneme ve öksürük gibi dikkat dağıtıcı, motivasyon bozucu durumlardan kaçınması gerekir.⁶⁶
- r- Dinleyiciler her tür mûsikî proğramına iştirak etme her tür mûsikîyi dinleme konusunda seçici olmalı, ruh ve fıtratlarının ihtiyacına binâen mûsikî dinlemelidirler.⁶⁷
- s- Mûsikî icrâ edilen mekâna sonradan giren kimseler; kimseyi rahatsız etmeden uygun bir yere oturmalı, yer bulamadığı takdirde ise uygun bir kenarda diğer dinleyenleri rahatsız etmeden beklemelidirler.

SONUÇ

Ölçülü sesler vasıtasıyla, insanlar üzerinde bir tesir ve heyecan meydana getirme sanatı olan mûsikîyi mutasavvıflar, Allah aşıkları için ruhun gıdası saymışlardır. Mûsikî konusunda da mutasavvıfların örnek aldığı kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. O Peygamber ki ezanı en güzel ses sahibi Bilal'e okutmuş, güzel sesli sahabelerin okuduğu Kur'ân-ı Kerim'i de büyük bir şevk içinde dinlemiştir.

Mutasavvıflara göre, insan ruhunu terbiye eden ve Onu Allah'a en ziyade yaklaştıran ilâhi bir sanat olan mûsikînin de kendine has kural ve edebleri olmak zorundadır. Onlara göre usûlüne riayet edilemeden yapılan mûsikî icrâsı dinleyenlere faydasından çok zarar verecektir. Bu nedenle dinleyicilerin ya da icrâcılarının zaman, mekan ve topluluk açısından uyması gereken kural ve edebler vardır.

Yapılan mûsikî icrâsı ve dinletisinin dinleyenlere tesir edebilmesi için, en uygun olan zamanın seçilmesi gerekmektedir. İstenilen her vakitte mûsikî icrâ edilmemelidir. Mûsikî icrâsı, icrâcılarının ve dinleyenlerin gözlerine ve gönüllerine hitap eden mekânlarda olması gerekmektedir. Aksi takdirde hoş ve nezih olmayan, dar ve basık mekânlarda, bol gürültülü cadde ve sokak kenarlarında, çirkin boyalı ve manzaralı mekânlarda mûsikî icrâsı ve dinletisi istenilen neticeyi vermeyecektir.

66 Gazâlî, *Kimya'yı Saadet*, s.340.

67 Ali Cemalçılar, *Müzik Dinleme ve Anlamada Temel Yaklaşımlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s. 587.

Yapılan mûsikî icrâsı ve dinletisinden azami verimi almak için gerekli olan en uygun zaman ve mekanın yanısıra, seviyeli bir dinleyici kitlesinin de mûsikî meclisinde hazır bulunması gerekmektedir.

Mûsikî icrâsı ve dinletisi için biraraya gelmiş dinleyicilerin mûsikîden anlamaları ve mûsikîye karşı art niyetli yaklaşmamaları gerekir. Dinleyicilerin mûsikîyi tümüyle bir eğlence aracı görmemeleri, kültür ve eğitim anlayışı içinde bilinçli ve düzeyli bir dinleme eğitimine sahip olmaları gerekmektedir. Mûsikîyi dinlemede fert, mûsikînin biçim ve yapısal özelliklerini tanınmasının yanısıra, mûsikîden hâsıl olacak mesajları da anlama çabasında olmalıdır. Bu nedenle mûsikîyi daha iyi anlayıp tanımanın ve mûsikîden en üst derecede yararlanmanın en etkili yöntemi, onu usûlüne uygun icrâ etmek ve dinlemektir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan**, Bayram, *İsmâil-i Ankaravî'nin Hüccetü's-Semâ Adlı Eserine Göre Müsiki Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.
- Behar**, Cem, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Buhârî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahihül-Buhârî*, c.I-IV, İstanbul 1979.
- Cebecioğlu**, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997.
- Cemalcılar**, Ali, *Müzik Dinleme ve Anlamada Temel Yaklaşımlar* Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988.
- Çantay**, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm*, Cilt I-II, İstanbul, 1972.
- Demir**, Arif, *Osmanlı Padişahı II. Mehmed'e Sunulan Anonim Müsiki Risalesi (Fatih Anonimi)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- _____, Arif, *İslam Tasavvuf Kültüründe Müsiki Âdâbı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.
- Eraydın**, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- Ergun**, Sadettin Nüzhet, *Türk Müsiki Antolojisi – Dinî Eserler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.I-II., İstanbul 1943.

- Gazâlî**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed, *İhyâ-u Ulûmiddîn*, Tercüme: Ahmet Serdaraoğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1985.
- _____, Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed, *Kimya'yı Saadet*, Tercüme: Ahmet Faruk Meyan, Bedir Yayınları, İstanbul 1981.
- Hucvîrî**, Ali b. Osman Cüllâbi, *Keşfu'l-Mahcub*, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1996. .
- Kalender**, Ruhi, *İmam-Hatip Liseleri İçin Ders Geçmeve Kredi Sistemine Göre Dini Mûsikî I*, Kalem Yayınları, Ankara 1996.
- Kara**, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.
- Kelabâzi**, Ebu Bekr Muhammed, *Tâarruf Li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Dergah Yayınları, İstanbul 1979.
- Kuşeyri**, Ebu'l-Kasım Abdulkerim, *Risâletü'l-Kuşeyriye fi İlmi't-Tasavvuf*, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1978.
- Müslim**, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El-Haccac, *Sahih-u Müslim*, C. I-V., Neşreden: Muhammed Fuad Abdul-Baki, Mısır 1955.
- Sühreverdî**, Şihâbüddîn Ebu Abdillâh Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Amunûyâ, *Avârif'ul-Meârif*, Tercüme; Dr. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, Ankara 1999.
- Sülemî**, Ebu Abdurrahman, *Risâletü'l-Melametiyye*, Tercüme: Süleyman Ateş, Ankara 1999.
- Tatçı**, Mustafa-KURNAZ, Cemal-CELTİK, Halil, *Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravi'nin Hurde-i Tarikât'ta*, Tasavvuf (İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi), Yıl:1, Sayı:3, Nisan 2000.
- Tûsî**, Ebu Nasr es-Serrâc, *Luma fi't-Tasavvuf*, Tercüme: H.Kamil Yılmaz, İstanbul 1996.
- Uludağ**, Süleyman, *İslam Açısından Mûsikî ve Semâ'*, Dergah Yayınları, Bursa 1992.